

4. Wat gaan we (niet) doen?

Kanttekeningen bij 'containerhulp', weeshuizen en microfinanciering

Vrijwilligersgroepen zetten zich in het Zuiden in met een breed scala van activiteiten. Op talloze manieren is immers een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de levensomstandigheden van armen. Toch zijn niet alle activiteiten even zinvol of haalbaar. In dit hoofdstuk komen drie vormen van 'hulp' aan de orde, waar kanttekeningen bij te plaatsen zijn: 'containerhulp', weeshuizen en microfinanciering.

Containerhulp

Een paar jaar geleden stuurden we nog dozen vol kleren naar Senegal. Het waren restanten uit de collectie van een groot modehuis. Maar we ondersteunen in Senegal ook een aantal economische activiteiten, waaronder een naaiatelier voor vrouwen. Die gratis kleding was feitelijk concurrentie voor dat atelier. Met dat versturen van kleding zijn we dus opgehouden.

'Containerhulp' is een wat denigrerende benaming, maar het is een hulpvorm waar veel vrijwilligersprojecten mee beginnen: het sturen van allerlei spullen. Tweedehands kleren, brillen, verbandmiddelen, schoolmeubels. Voor veel mensen, geconfronteerd met armoede en gebrek, is het de eerste reflex: er is daar een tekort, wij hebben hier zo veel. Kunnen we een deel van onze overvloed geven aan mensen die het nodig hebben? Kunnen we speelgoed of kleren inzamelen voor een weeshuis? Heeft iemand oude schoolmeubels over?

Met de intenties van containerhulp is niets mis. Maar er zijn de nodige kanttekeningen te maken. Het is, om te beginnen, vaak aanbodgestuurd. Mensen hebben hier een campingbedje over en willen daar een goede bestemming voor vinden. Het gevaar is groot dat een vrijwilligersorganisatie de goederen min of meer willekeurig ergens achterlaat. Een ziekenhuis dat brillen en verbandmiddelen ontvangt, zal dat dankbaar accepteren. Maar dat betekent niet dat het ook behoefte had aan juist die spullen. Hetzelfde geldt voor een school die kisten vol tweedehands schoolboeken krijgt. Grote kans dat het niet aansluit op het curriculum en dat de boeken ongebruikt in de kast blijven liggen.

Vervolgens is het verzenden van goederen zeer kostbaar. Het opsturen van één computer naar Burundi is duurder dan de aanschaf van een tweedehands apparaat in het land zelf. Wanneer het om apparatuur en machines gaat, dan bestaat bovendien het gevaar dat niemand het onderhoud kan doen en dat er ter plekke geen reserveonderdelen te krijgen zijn. Klassiek is het voorbeeld van het tweedehands medische apparaat dat ongebruikt in een Afrikaans ziekenhuis staat omdat niemand de handleiding kan lezen.

Een belangrijk kritiekpunt is ook dat spullen 'van buiten' kansen afsnoepen voor lokale ondernemers. Schoolmeubels kunnen prima door lokale timmermannen worden gemaakt. Dat stimuleert de lokale economie en is waarschijnlijk nog goedkoper dan het huren van een container. Datzelfde geldt voor tweedehands kleding. In Afrika is dat voor een prikkie te koop op tweedehands markten, die werkgelegenheid scheppen voor duizenden tussenhandelaren en marktkooplui.

Ik was van plan om in Nederland tweedehands speelgoed in te zamelen voor een kinderdagverblijf in Ghana. Min of meer per toeval bracht ik een bezoek aan een timmerwerkplaats, waar straatjongens een vak konden leren. Dat bracht mij op een heel nieuw

idee: kon ik die werkplaats geen order geven voor het maken van houten speelgoed? Het mes sneed dan aan twee kanten: speelgoed voor de kinderen én werkgelegenheid voor de jongeren.

Vaak zijn er betere alternatieven voor ‘inzamelen en opsturen’. Een basisschool in Tilburg organiseerde een speelgoedmarkt in plaats van een speelgoedinzameling. Op die markt werd speelgoed verkocht en geveild. Het geld ging naar een kleuterschool in Kenia. Een vrijwilligster legde een contact tussen een timmerwerkplaats en een kinderdagverblijf dat om speelgoed verlegen zat.

Dat betekent niet dat containerhulp per definitie verkeerd is. In veel arme landen is het bijvoorbeeld moeilijk om aan kwalitatief goede machines en gereedschappen te komen. Soms zijn de artikelen wel verkrijgbaar, maar peperduur, omdat ze over land zijn geïmporteerd. In dat geval kan het verzenden goedkoper uitvallen dan de lokale aanschaf. Dan moet een afweging worden gemaakt tussen tóch lokaal kopen, en de lokale tussenhandel stimuleren, of opsturen vanuit Nederland en euro's overhouden.

Die laatste afweging maakt Stichting Gered Gereedschap, een van de bekendste ‘containerhulporganisaties’ in ons land. Gered Gereedschap verzamelt gebruikt materiaal, knapt het op en stuurt het op aanvraag naar projecten in het Zuiden. Dat doet zij echter alléén wanneer lokale aanschaf onmogelijk of zeer kostbaar is. Containerhulp kan zinvol zijn, maar voor het verzenden van kleren, meubels en schoolschriften zijn vrijwel altijd betere alternatieven.

Microfinanciering

We besloten een groep Zambianen een lening te geven voor de start van een bedrijfje. Ze kenden elkaar, want het waren allemaal leden van een grootfamilie. Daarom dachten we dat de ‘groepsvorming’ geen probleem zou zijn. Maar dat was het wel: het lukte niet om één notoir onbetrouwbare neef buiten het project te houden, juist omdat het een familielid was. Ook durfde niemand andere familieleden onder druk te zetten om terug te betalen. De onbetrouwbare neef verkwanselde het geld. De rest startte wél een bedrijfje, soms met redelijk succes. Van het uitgeleende geld hebben we amper iets teruggezien.

Veel vrijwilligersgroepen voelen ervoor om ‘iets’ met microfinanciering of andere vormen van kleine leningen te doen. Daar is op het eerste oog veel voor te zeggen. Het is duurzamer dan geven. Het terugbetaalde geld kan immers opnieuw worden ingezet. Bovendien spreekt het mensen aan op hun eigenwaarde. Zij zijn geen afhankelijke hulpontvangers, maar gelijkwaardige partners, die op eigen benen staan. Daarbij kan het gunstig uitpakken voor het zelfbewustzijn en de positie van vrouwen, want zij krijgen het leeuwendeel van de microkredieten.

Er zijn dus veel redenen om de kleine lening te omarmen. Er zijn echter nog veel meer redenen om er – als vrijwilligersorganisatie – niet zelf aan te beginnen. Velen kennen microfinanciering als kleine lening voor kleine bedrijfjes. Dat beeld spoort echter niet met de werkelijkheid. In de praktijk gebruiken mensen hun lening ook voor heel andere zaken, zoals het betalen van een doktersrekening of het aflossen van andere schulden. Armen houden hun geld voor bedrijfsinvesteringen niet apart van ander geld, het gaat op één grote hoop.

Bovendien wordt de impact van microfinanciering nogal eens overschat. Televisiebeelden en artikelen laten steevast vrouwen zien die dankzij microfinanciering hun kinderen naar school kunnen sturen en hun huis hebben verbeterd. Maar microfinanciering is geen wondermiddel. Slechts weinigen slagen erin om met behulp van een kleine lening definitief uit hun armoede te ontsnappen. Met name de allerarmsten in afgelegen plattelandsgebieden hebben er weinig baat bij. Een weduwe in Ethiopië, met vijf kinderen en een halve hectare grond, is gericht op

overleven, niet op produceren voor de markt. In praktijk profiteren niet-zo-armen in stedelijke gebieden het meest van microfinanciering.ⁱ

Een derde misvatting is dat microfinanciering synoniem is aan leningen. In praktijk blijkt het belangrijker voor armen om geld te kunnen *sparen*. Met spaargeld kunnen zij zich indekken tegen toekomstige risico's, zoals misoogst of ziekte van een familielid. De meeste microfinancieringsinstellingen bieden naast leningen dan ook andere producten aan, zoals spaardiensten en verzekeringen.

Het grote pluspunt van microfinanciering is dat armen hun huishoudkasboek beter kunnen managen: er is geld op het moment dat dit het hardste nodig is. Dat haalt hen weliswaar maar zelden uit de armoede, maar het verbetert wel hun levensomstandigheden. Ze slagen er vaker in om hun kinderen naar school te sturen, een dokter te bezoeken of een lekkend dak te repareren. Een tweede pluspunt is dat het gunstig uitpakt voor vrouwen. Microkredieten versterken, in de meeste gevallen, hun positie in het gezin en in de samenleving.

Enige relativering over de reikwijdte van microfinanciering is dus op zijn plaats. Maar het belangrijkste aandachtspunt voor vrijwilligersgroepen is de uitvoering. Het vereist de nodige kennis en deskundigheid om met succes een kredietprogramma op te zetten. De complexiteit wordt vaak onderschat. Dat geldt al voor het verstrekken van een lening aan één student of startende ondernemer. Afspraken zijn snel gemaakt, het geld is zo overgeboekt. Maar hoe weet je vanuit Nederland of de student werkelijk studeert en de ondernemer investeert? Hoe krijg je het geld terug? Wat doe je wanneer iemand niet betaalt en zijn afspraken niet nakomt? Welke sancties zijn er dan en hoe zet je die in?

Nog veel complexer is het verstrekken van leningen aan groepen. Nu moet er worden nagedacht over rentevoeten en overheadkosten. Er moeten groepen worden gevormd en bijeenkomsten worden georganiseerd. Iemand dient de uitgaven te administreren en te controleren. Er moeten afspraken komen over sancties bij wanbetaling.

Vanuit Nederland is het onmogelijk om de rol van lokale microfinancier te spelen. De uitvoering zal in handen moeten liggen van een lokale organisatie. Die rol geven veel vrijwilligers aan hun counterpart, met wie ze toch al samenwerken. Dat is zelden een goed idee. Microfinanciering vereist deskundigheid. Bovendien verdraagt 'geld terugvorderen' zich moeilijk met 'hulpverlening'. Een donor wordt niet gezien als een bank. Een donor is er voor giften, en die betaal je niet terug. Het is voor alle betrokkenen overzichtelijker en vruchtbaarder om deze zaken van elkaar gescheiden te houden. Aansluiten bij een bestaande, lokale microfinancieringsorganisatie is het devies. Wanneer er geen goede organisatie voorhanden is, dan is het beter om niet aan microfinanciering te beginnen.

Weeshuizen

*Ik bracht 18 jaar van mijn leven opgesloten door in een weeshuis. Als mensen vragen hoe het is om in een weeshuis te wonen, dan vergelijk ik het met een leeuw in een kooi. Zo gaan kinderen zich ook gedragen: als opgesloten dieren. Ze weten niet hoe ze zich moeten gedragen in de buitenwereld. Het weeshuis snijdt je af van de rest van je gemeenschap. Die gemeenschap ziet zijn wezen niet meer als een deel van hun probleem.*ⁱⁱ

Er zijn nauwelijks goede doelen met een hoger knuffelgehalte dan weeshuizen. Ze staan dan ook hoog op het lijstje van vrijwilligersprojecten. Tegelijkertijd zijn er nauwelijks doelen waarover binnen de ontwikkelingswereld méér controversie is. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, hebben de meeste kinderen in een weeshuis nog wél ouders of familie. De belangrijkste reden om

een kind naar een weeshuis te brengen, is armoede. Investeren in weeshuizen kan zelfs onbedoeld een aanzuigende werking hebben: wanneer kinderen er goed worden gevoed en verzorgd, brengen méér arme families hun kind er naartoe.

Uit onderzoek blijkt dat opgroeien in een weeshuis niet goed is voor de psychosociale ontwikkeling van kinderen.ⁱⁱⁱ Het weeshuis haalt hen uit de gemeenschap. Ze hebben geen vaste figuren aan wie ze zich kunnen hechten en daardoor hebben ze op latere leeftijd vaak moeite met relaties. Stephen Ucembe uit Kenia probeert na achttien jaar weeshuis een normaal bestaan op te bouwen, en dat kost hem moeite. “Instituten zijn geen thuis voor kinderen”, houdt hij zijn publiek voor. “Al deze kinderen hebben familie. Het enige dat je moet doen, is die mensen ondersteunen zodat de kinderen weer naar huis kunnen.”

Deskundigen pleiten unaniem voor opvang van kinderen in gezinnen. Geen pleeghuis, maar pleegzorg. Projecten voor weeskinderen moeten dan ook gericht zijn op de ondersteuning van gezinnen die weeskinderen opvangen. Bijvoorbeeld door te zorgen voor dagopvang, zodat pleegouders kunnen blijven werken. Bijvoorbeeld door te zorgen voor financiële ondersteuning van pleeggezinnen, gekoppeld aan een trainingsprogramma voor aanstaande pleegouders.

Ik ken de verhalen over de kwalijke kanten van weeshuizen, maar het maakt me altijd weer boos als ik het hoor. Onze stichting steunt weeshuizen in Zimbabwe. Het aidsprobleem is daar enorm, een derde van de kinderen is wees. Ik weet dat het het beste is om hen op te vangen in normale gezinnen. Maar geloof, me, die zijn er eenvoudigweg niet, hoe hard we er ook naar zoeken.

De materiële hulp aan het weeshuis is niet het belangrijkste voor ons. Het gaat ons juist om de emotionele ontwikkeling van de kinderen. De kinderen missen aandacht. Er is nauwelijks begeleiding, er is niemand die om hen geeft. We bedachten daarom het ‘maatjesproject’: iemand van hier wordt vriendje met een kind dáár. Dat kind krijgt af en toe post van jou, en stuurt ook post terug. Het geeft bij de kinderen een onbeschrijflijk gevoel wanneer ze merken dat iemand aan de andere kant van de wereld om hen geeft. Dat heeft een enorme emotionele waarde.

Voor veel vrijwilligersgroepen is de samenwerking met een weeshuis al een feit. Er staat al een gebouw van baksteen en golfplaat, met een directeur en kindermeisjes, met koks en bewakers. En met tientallen kinderen, die niet zonder reden daar terecht zijn gekomen. Abrupt stoppen met steun is geen optie. Soms zijn er nauwelijks alternatieven, zoals blijkt uit de ervaringen in Zimbabwe. Bovendien is pleegzorg veel moeilijker te organiseren dan pleegopvang: een weeshuis is weliswaar duur, maar wel overzichtelijk.

De omschakeling van ‘pleeghuis’ naar ‘pleegzorg’ is veel vrijwilligers waarschijnlijk een brug te ver. Het beste alternatief is in dat geval om de aandacht te richten op dátgene waarin het weeshuis zelf het minst voorziet: de emotionele ontwikkeling van de kinderen. Het ‘maatjesproject’ is daar een voorbeeld van.

Soms is het echter wél mogelijk om toe te werken naar een langzame overgang. Dat kost veel tijd en moeite, omdat er veel obstakels moeten worden overwonnen. De leiding en het personeel van een kindertehuis zullen tégen zijn, want zij verliezen hun baan. De omgeving van het kindertehuis verliest een afzetmarkt. Donateurs zullen moeten worden overtuigd van de koerswijziging. De gemeenschap moet ineens iets met de weeskinderen, die zij keurig had weggebracht naar het tehuis. Dat is een langdurig en zwaar traject, waar vrijwilligers alleen in kunnen stappen met de hulp van een capabele en betrouwbare lokale organisatie.

Goederen versturen

- Vraag je af of er lokaal behoefte is aan deze goederen. Of heeft iemand in Nederland 'spullen over'?
- Transportkosten zijn vaak hoger dan de lokale aanschafprijs. Lokaal aanschaffen stimuleert bovendien de lokale economie en tussenhandel.
- Zorg dat de ontvangers in staat om de goederen, zoals gereedschappen en apparatuur, te gebruiken en te onderhouden.
- Stel aanbieders van schoenen, schoolmeubels en kleren voor om hun spullen te verkopen, en de opbrengst aan een goed doel te schenken.

Microfinanciering

- Het opzetten en uitvoeren van een microfinancieringsproject is complex. Vanuit Nederland is het onmogelijk rechtstreeks de rol van microfinancier te spelen.
- Je lokale counterpart is doorgaans niet de meest aangewezen persoon of organisatie om een microfinancieringsproject uit te voeren. 'Geld terugvorderen' verdraagt zich moeilijk met 'hulpverlening'.
- Zoek aansluiting bij een deskundige lokale microfinancieringsorganisatie.

Weeskinderen

- Een weeshuis is een noodoplossing. Opvang in een pleeggezin of bij familie is beter voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen.
- Overweeg of je een (nieuw) project voor weeskinderen kunt toespitsen op de ondersteuning van pleegouders of families, in plaats van de bouw van een weeshuis.
- Wanneer je al een weeshuis ondersteunt, denk dan niet alleen aan de materiële, maar ook aan de emotionele ontwikkeling van de kinderen.

ⁱ Mirjam Vossen, *Microkrediet: hoe het werkelijk werkt*, in: *Vice Versa* 2007/4.

ⁱⁱ Stephen Ucembe, 24 jaar, groeide op in een weeshuis in Kenia. Hij sprak tijdens de KPA-Wilde Ganzen Dag, een publieksbijeenkomst voor particuliere initiatieven, op 10 november 2007.

ⁱⁱⁱ Onder meer door IFCO, International Foster Care Organisation.